

Lozan Antlaşması bağımsız yeni bir Türk devleti kurulduğunun, başta I. Dünya Savaşı'nın galipleri olmak üzere başlıca dünya devletlerini onaylandığını gösteren uluslararası bir belgedir. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nın siyasi hedeflerini gösteren Mısâk-ı Millî hükümlerinin günün şartları içinde büyük oranda gerçekleştirildiğini de kanıtlamaktadır. "Türkleri Avrupa'dan çıkarmak" şeklinde özetlenebilecek olan yüzyıllık Avrupa siyaseti Lozan'da sona ermiş oluyordu; ayrıca bazı çevrelerin öne sürdüğü gibi bu antlaşma bir hezimet antlaşması değildi. I. Dünya Savaşı sonunda dayatılmış bir antlaşmayı (Sevr) yeniden müzakereye açarak bundan başarıyla çıkılmasını sağlayan ve bağımsız bir devletin doğuşuna zemin hazırlayan çok büyük bir kazanımdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Şark-ı Karib Umûru Hakkında Lozan Konferansı: 1922-1923: Konferansta Tezekkür Oluşan Senedât Mecmuası, İstanbul 1340; *Türkiye ve Düvel-i İtilâfiyye Beyninde Lozan Muâhede-i Sulhiyyesi ve Mukâvelât Projeleri ve Türkiye'nin Teklif Ettiği Tâdilât*, İstanbul 1339; *Düstur*, Üçüncü terip, Ankara 1931, V, 13-357; A. Giannini, *Documenti per la storia della pace Orientale (1915-1932)*, Roma 1933; Cemil Bilsel, *Lozan*, İstanbul 1933, I-II; Münip Hayri Ürgüplü, *Lozan*, Ankara 1933; Burhan Cahit, *Mudanya, Lozan, Ankara*, İstanbul 1933; Tevfik Rüştü Aras, *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, İstanbul 1935; Yavuz Abadan, *Harp Sonu Muahedelerine Nazaran Lozan'ın Hususiyetleri*, İstanbul 1938; Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul 1943; Suphi Nuri İleri, *Sevres ve Lausanne*, İstanbul 1943; Tahir Taner, *Kapitülasyonlar Nasıl İlga Edildi*, İstanbul 1956; *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar Belgeleri* (trc. Seha L. Meray), Ankara 1967-72, I-III; Ahmed Kayahan, *Lozan ve Batı Trakya*, İstanbul 1967; Ahmed Yavuz, *Yakındağ Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları (21 Kasım 1922 - 24 Temmuz 1923)*, Ankara 1969; *Türkiye'nin Dış Politikasında 50. Yıl Lozan (1922-1923)*, Ankara 1973; B. C. Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, New York 1976, tür.yer.; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I (1920-1945)*, Ankara 1983, s. 67-244; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara 1987, II, 43-160; a.mlf., "İstiklal Savaşı ve Lozan", *TTK Belleten*, XXXVIII/149 (1974), s. 1-30; Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları (1922-1923)*, Ankara 1990-94, I-II; 70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Semineri, 1993, Ankara 1994; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara 2000, s. 40-65; Tolga Ersoy, *Lozan Bir Antiemperyalizm Masalı Nasıl Yazıldı?*, İstanbul 2002; Faik Reşit Unat, "Lozan Barış Antlaşmasının İmzasına Dair Bazı Vesikalar", *TV*, sy. 7 (1942), s. 8-14; Salahi R. Sonyel, "Lozanda Türk Diplomasisi", *TTK Belleten*, XXXVIII/149 (1974), s. 41-116; Cengiz Kürşat, "Türkiye Büyük Millet Meclisinde Lozan Murahhas Heyetine Verilen Talimatlar", *BTTD*, Üçüncü seri, sy. 18 (1998), s. 12-32.

ŞERAFETTİN TURAN

LÛDİLER

1451-1526 yılları arasında
Delhi Sultanlığı'nda hüküm süren
bir Afgan hânedanı.

Kurucusu, bir önceki hânedan olan Seyyidler'den Sultan Muhammed Şah'ın Sirhind Valisi Behlül-i Lûdî'dir. Afganlar'ın Galzay kabilesine mensup olan Lûdîler, Gurlu Sultanı Muizzüddin Muhammed zamanında (1203-1206) ordunun yüksek kademelerine getirildiler; Delhi sultanı Memlük hânedanından Gıyâseddin Balban da (1246-1266) onları Hindular'a karşı serhad bölgelerine yerleştirdi. 1341'de Melikşah Lûdî adlı bir kumandanın önderliğinde ayaklanarak Mültan'da hâkimiyet kuran Lûdîler, bu tarihten itibaren Kuzey Hindistan'ın etkili güçlerinden biri haline geldiler. Seyyidler hânedanının kurucusu Hızır Han (1414-1421), Tuğluklular'a karşı verdiği mücadele sırasında büyük yararlılıklar gösteren Sultan Şah adlı Lûdî kumandanını İslâm Han unvanıyla Sirhind valiliğine getirdi. İslâm Han Lûdî, yine Hızır Han'ın câgîrdarlarından olan ve bir savaşta ölen kardeşi Melik Kala'nın oğlu Behlül'ü himayesine aldı ve onu kızıyla evlendirdi; daha sonra da kendi oğlu bulunmasına rağmen güven duyduğu Behlül'ü veliaht tayin etti (1431). Bununla birlikte İslâm Han'ın ölümü üzerine topraklar oğlu Kutub Han, kardeşi Melik Fîruz ve Behlül arasında bölüştürüldü. Behlül amcasıyla birlikte Kutub Han'a ve kendilerini Sirhind'den çıkarmak isteyen Seyyid Sultanı Muhammed Şah'a karşı cephe oluşturdu. Ancak Muhammed Şah'ın askerleri yapılan savaşta bu cepheyi dağıttı. Pencap'a çekilen Behlül, birkaç yıl içerisinde yeniden bir ordu kurarak Seyyidler'in son hükümdarı Alâeddin Âlem Şah'ın ordularını mağlûp etti ve Sirhind'i tekrar ele geçirerek bölgeye hâkim olup (1440) "hân-ı hânân" unvanını aldı. 1440'lı yıllarda Delhi'nin gittikçe artan bir şiddette Mâlvâ Sultanlığı'nın tehdidi altında kalması üzerine Alâeddin Âlem Şah, Delhi'nin yönetimini veziri Hamîd Han'a bırakarak Bedâun'a gitti ve burayı başşehir yaptı. Ancak aslında Behlül-i Lûdî'nin adamı olan Vezir Hamîd Han onu şehre davet etti ve Behlül'ün Delhi'ye de ele geçirmesinden sonra Sultan Alâeddin tahttan çekildi; böylece Delhi Sultanlığı'nda Lûdîler dönemi başladı (1451).

Kısa sürede, Delhi civarında bağımsız hareket etme çabasında olan Hindu ve

müslüman güç merkezlerini hâkimiyeti altına almayı başaran Behlül, Timur'un 1398'deki saldırılarından beri kendini toparlayamayan Delhi'yi imar etti ve yeniden âlimler, sanatkârlar, sûfiler için bir merkez haline getirdi. Aynı zamanda hâkimiyeti altındaki topraklarda ekonomik refah ve istikrar sağlayarak harap vaziyette bulunan pek çok yerleşim biriminin canlılık kazanmasına imkân verdi. Diğer taraftan onun Delhi tahtına oturmasını kabullenemeyen Şarkî Sultanı Mahmud ile 1452'de başlayan savaşlar Mahmud'un halefleriyle de sürdürüldü. 1487'de son Şarkî sultanı Hüseyin Şah bozguna uğratıldı ve Jaunpûr ele geçirildi. Tesis edilen içtimaî ve idarî yapılanmada geniş çevrelerin temsilcileri konumunda olan eşrafa özel önem verildi. Bu arada Behlül, Afganlar'a karşı Horasan asıllı kimseleri ve diğer kumandanları yüksek mevkilere getirerek denge sağladı. Bunu yaparken de kendisine karşı sadakatsizliğini hissettiği kişileri cezalandırdı. Ancak onun istibdat içerisinde geçen otuz sekiz yıllık saltanat dönemi aynı zamanda bir istikrar ve refah dönemi oldu.

1489'da Behlül'ün ölümüyle başlayan taht mücadelesinde Nizam Han galip geldi. İyi yetişmiş, yetenekli asker kişiliğiyle tanınan Nizam Han, İskender Şah unvanı ile tahta çıktı ve kısa zamanda Behlül'ün bıraktığı toprakları iki misline çıkararak bütün Kuzey Hindistan'ı Bihâr ve Chandî'ye kadar ele geçirdi. Sultanlığın iktisadî, idarî ve siyasi yapısında da değişiklikler yapan İskender Şah, ciddi bir merkezî yönetim uygulayarak eyaletlerin muhasebesini sıkı denetime tâbi tuttu ve kurduğu istihbarat ağı ile eyaletlerde olup biten her şeyi takip etti. Bu arada eşraf ve kumandanların sadakatlerinin devamı için zaman zaman sert tedbirlere başvurdu. O dönemin yazarlarından Rızkullah Müştakî bununla ilgili olarak, "İhaneti görülenler ya idam edilirler ya da sultanlık topraklarından kovulurlardı" demektedir (bk. bibl). Sosyal kurumlara da önem veren İskender Şah ihtiyaç sahipleri için çeşitli vakıflar kurdu ve aş evleri açtı. İlim adamları, şairler ve sanatkârlar teşvik edilip ödüllendirildi. Bu arada resmî dairelerde Farsça'dan başka dil kullanılması yasaklanarak Hindu memurlara kısa sürede bu dili öğrenmeleri mecburiyeti getirildi. Kaynaklarda halka âdil davranmaya gayret gösterdiği ifade edilen İskender Şah'ın uzun saltanatı sırasında istikrar ve ekonomik refahın yaygınlaştığı ve temel ihtiyaç maddelerinin temininde

güçlük çekilmediği sık sık zikredilen hususlardandır. Ayrıca şehirleşmede büyük gelişmeler sağlandı; Agra, Sultanpür ve Sikenderâ (İskender) Rao gibi birçok yeni şehir kuruldu ve idare merkezi Delhi'den Agra'ya taşındı. Sultanlığın diğer bölgelerinden davet edilen tüccarlar, âlimler ve sanatkarlar burayı kısa zamanda önemli bir ilim, idare ve ticaret merkezi haline getirdiler. Aynı dönemde yeni tarım alanları kazanma yolunda planlı gayretler sarfedildi. Tarımı geliştirmek için köylülere teşvikler verildi, vergiler azaltıldı ve zoraki işçilik yasaklandı. Bu arada toprak sisteminde değişiklikler yapılarak bütün sultanlık arazileri hâlise ve iktâ olarak ikiye ayrıldı. Bu toprakların işletimi yaygınlaştırıldı, yönetimi Dîvân-ı Vezâret adıyla bir merkezde birleştirildi.

İskender Şah'ın 1517'de ölümünden sonra tahta İbrâhîm-i Lûdî geçti; fakat eşraf ve emîrler onu topraklarını kardeşi Celâl Şah ile paylaşmaya zorladılar. Baskıya dayanmayan genç sultan eski Şarkî topraklarını Celâl'e verdi. Ancak bunun her ikisine de zararı olabileceğini açıklayarak kardeşini bu paylaşmadan vazgeçirmeye çalıştı; Celâl kabul etmeyince güçlü bir ordu ile üzerine yürüdü. Celâl ise İbrâhîm'in karşısına çıkmadı ve onun yokluğundan faydalanarak başşehir Agra'yı kuşattı; İbrâhîm geri dönünceye kadar şehri düşüremeyince çaresiz kalıp Gevâliyâr racasına sığındı. İbrâhîm Gevâliyâr'a bir ordu gönderdi ve Mâlvâ Sultanlığı'na sığınmak amacıyla yola çıkmış olan Celâl yakalandı; diğer taraftan Gevâliyâr racası da Lûdî Sultanlığı'nın hâkimiyetini tanıdı. Bu olaylar sırasında İbrâhîm bazı kumandanlarının sadakatinden şüphelenerek onları cezalandırıp merkezden uzaklaştırdı. Geleceklerinden emin olmayan bu kumandanlar Bihâr'da Deryâ Han Nu'mânî'nin etrafında İbrâhîm'e karşı bir birlik oluşturdular. Bu sırada Hindistan'da ilerlemesini sürdüren Bâbürlü şahı durdurmakta ihmalinden şüphelenilen Lahor Valisi Devlet Han Delhi'ye çağrılınca isyan ederek Sultan İbrâhîm'in amcası Âlem Han'ı Gucerât'tan getirtip Alâüddin unvanıyla yeni Lûdî sultanı ilân etti; aynı zamanda Bâbürlü ile anlaşıp İbrâhîm'e karşı ittifak kurdu ve Babür'ü Delhi tahtını ele geçirmeye kışkırttı. 1526'da yapılan Panipat savaşında Bâbürlü, müttefiklerinin de desteğiyle Sultan İbrâhîm'i bozguna uğrattı. Böylece Hindistan tarihinin başlıca dönüm noktalarından biri olan bu zaferle Lûdî hânedanının yönetimindeki Delhi Sultanlığı yıkıldı ve yerine

bütün Kuzey Hindistan'ı kapsayan Bâbürlü İmparatorluğu kuruldu. Bu savaş, Bâbürlü ordusunun Kuzey Hindistan'da ilk defa top kullanmış olmasından dolayı da önemlidir.

Lûdîler dönemi Hindistan tarihinde, Timur'un bıraktığı dağınıklık ve düzensizliğin yavaş yavaş ortadan kalktığı nisbî bir istikrar dönemi olarak yerini almıştır. Özellikle Sirhind bölgesinde bulunan Lûdî türbeleriyle diğer bazı mimari eserleri hâlâ ayakta durmaktadır (bk. HİNDİSTAN [Mimarî]).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah, *Târîh-i Dâvûdî* (nşr. Şeyh Abdürreşîd), Aligarh 1954, s. 91-110; Rızkullah Müştakî, *Vâkı'at-ı Müştakî*, British Library, Add., nr. 663, II, vr. 5^b, 9^b-11^b, 26^{a-b}, 43^{a-b}; Muhammed Kebir Bâtîni, *Efsâne-i Şâhân*, British Library, Add., nr. 24, 409, vr. 46^{a-b}; Nizâmeddin Ahmed, *Şabakât-ı Ekberî*, Leknev 1875, s. 152-183; Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev, ts., s. 143-190; Ahmed-i Yâdgâr, *Târîh-i Şâhî*, Kalküta 1890, s. 86-88; Ni'metullah Herevî, *Târîh-i Hân-ı Cihânî* (nşr. S. M. İmâmüddin), Dakka 1960, I, 126-259; A. B. Pandey, *The First Afghan Empire*, Calcutta 1956; M. A. Rahim, *History of the Afghans in India*, Karachi 1961; Abdul Halim, *History of the Lodi Sultans of Dacca and Agra*, Dacca 1961; I. H. Siddiqui, *Some Aspects of Afghan Despotism in India*, Aligarh 1969; S. M. İmamuddin, "Lôdis", *EP* (İng.), V, 784-785; N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *DİA*, IX, 130-132.

İQTİDAR HUSAIN SİDDİQUİ

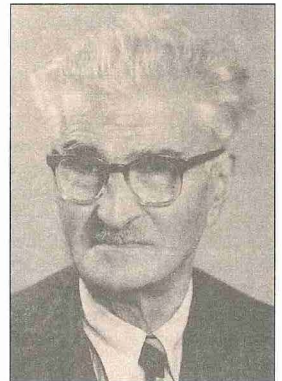
LUGAL, Mehmet Necati

(1881-1964)

Arap-Fars dilleri ve edebiyatları âlimi.

2 Nisan 1881'de İstanbul'da doğdu. Trabzonlu Çizmeciogulları ailesinden Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oğludur. Resmî tahsili yanında Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği gibi dönemin tanınmış hocalarından ders aldı. Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi'den Arapça ve Farsça öğrendi. Metafizik, İslâm düşüncesi ve edebiyatı hakkında geniş bilgi sahibi oldu ve ondan bu konularda icâzetenâme aldı (1905). Ayrıca Dağıstanlı Hâlis Efendi ile Mostar müftüsü Ali Fehmi Câbiç'in talebesi oldu. Medreseden mezun olduktan sonra 1903'te Dârülmualimîn'de ders verdi ve Beyazıt Camii'ndeki dersiâmlar arasında yer aldı. Balkan Savaşı sırasında babası ile birlikte hacca gitti. 1914-1915'te Mercan İdâdisi'nde, İstanbul Sultânisi'nde, Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde, Kuleli Askerî İdâdisi'nde, Dârüşşafaka'da ve İstanbul'daki yüksek medreselerde dinî

ilimlerle Arapça ve Farsça hocalığı yaptı. 1917'de Harbiye Nezâreti tarafından açılan imtihanı kazanarak Almanya'daki Türk öğrencilere Türkçe ve dinî ilimler hocası ve müfettiş olarak tayin edildi ve Postdam'a gitti. Bu görevi sırasında Alman şarkiyatçılarının dikkatini çekti. I. Dünya Savaşı'nın ardından Hamburg Üniversitesi Doğubilim Enstitüsü'ne davet edildi (1 Mart 1919). Kısa bir süre ilmî yardımcıılıktan sonra aynı enstitüde Türk ve Fars dili ve edebiyatları okutmanlığına getirildi (Ağustos 1921). II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar (Eylül 1939) bu görevde kaldı. Beyazıt Umumi (Halk) Kütüphanesi müdürü İsmail Saib Sencer'in emekliye ayrılması üzerine onun görevini devralmak için İstanbul'a geldi. Kendisine kütüphane müdürlüğü yanında İstanbul kütüphaneleri birinci grup şefliği de verildi. Eserlerin korunması hususunda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müdürü Fehmi Ethem Karatay, aynı kütüphanede görevli uzman W. Gottschalk ve Hellmut Ritter'den oluşan bir komisyon kurdu. Dönemin Maarif vekili Hasan Âli Yücel'in emriyle 1943'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri Kürsüsü profesörlüğüne tayin edildi. Ayrıca 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasında emeği geçtiği gibi öğretim kadrosunda da fahri olarak Arapça ve Farsça hocalığı yaptı. 1952'de yaş haddinden emekliye ayrıldı, ancak ders vermeyi sürdürdü. 1956-1959 yılları arasında Bonn ve Frankfurt üniversitelerinde misafir profesör olarak bulundu ve Alman Araştırma Kurumu'nun (Deutsche Forschungsgesellschaft) Almanya'da bulunan Doğu ülkeleriyle ilgili yazmaların kataloglanması projesinin Frankfurt Üniversitesi'ne düşen Arapça yazmaların kataloglarının çıkarılması çalışmasına katıldı. 1959'da Türkiye'ye döndü. Türk Tarih Kurumu'nda Doğu dilleri

Mehmet
Necati
Lugal